

Kosova Türk Ağızlarında Şimdiki ve Geniş Zaman Kipinin Yapılışı

Nebahat Sülçevsi*

Özet: Kosova Türk Ağızları, Rumeli Türk Ağızlarının Batı grubunda yer alır. Bu çalışmada, Kosova Türk Ağızlarında şimdiki ve geniş zaman kipinin yapılışı hakkında bugüne kadar yapılan çalışmalar ve ileri sürülen görüşler özetlenerek aktarılmış, şimdiki zaman ile geniş zaman kipinin söz konusu ağızlardaki ekleri verilmiş ve bu iki kipin olumlu, olumsuz ve soru biçimlerinin yapılışı örnek verilerek gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda şimdiki zaman ile geniş zaman kipinin yapılışının Kosova Türk Ağızlarında paralellik arz ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Şimdiki ve Geniş Zaman Kipi, Kosova Türk Ağızları, paralellik

Present Tense and Aorist Formation in Kosova Turkish Dialect

Abstract: Kosovo Turkish dialect is a part of west Rumelian Turkish dialect. This study is an outline of the studies and asserted observations on Kosovo Turkish Dialect Present Tense and Aorist formation up to the present date, giving examples of the Present Tense and Aorist affixes of the aforesaid dialect as well as the examples of affirmative, negative and interrogative sentence formation. As a conclusion, it is ascertained that Present Tense and Aorist formation in Kosovo Turkish Dialect propounds a parallelism.

Key words: Present Tense and Aorist, Kosovo Turkish Dialects, parallelism

Anadili Türkçe olan Kosovalıların büyük bir çoğunluğu birden çok dilin eşzamanlı olarak konuşulduğu şehir ve kasabalarda yaşarlar. Bu da Kosovalı Türklerin Türkçe dışında en az bir diğer dili de konuştuklarının bir göstergesidir.

Tarihî kaynaklara göre Balkanlara Türk nüfusunun gelişi 7. asırdan itibaren başlamaktadır. Ancak bu kaynaklarda söz konusu olan nüfus günümüzde Bulgaristan, Makedonya, Romanya ve Moldova olarak adlandırılan yerlerde daha yoğundur. Kosova'daki Türk nüfusunun daha fazla Osmanlı hâkimiyeti

* Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Kosova, nebushka79@hotmail.com

döneminde Anadolu'nun farklı bölgelerinden gelmiş olduğu öne sürülmektedir.

Kaya'ya göre, Balkanlarda Konuşulan Türkçe, Anadolu'dan gelen Türkler tarafından yerleştirilip geliştirildiği için, doğal olarak Anadolu Türkçesinin tüm gelişim evrelerini yaşamıştır (1984: 94). Ancak şu da bir gerçektir ki Anadolu'dan gelen Türklerin tümü aynı yörelerden gelmemiştir. Dolayısıyla aralarında küçük dil farklılıklarının da olması normaldir.

Birinci Kosova Meydan Muharebesinden (1389) sonra bu bölgede kurulan Osmanlı hâkimiyetiyle, buraya gelen Türk nüfusunun anadili olma özelliği dışında, Türkçe devlet dili statüsünde yerel halklar tarafından da konuşılmaya başlamış ve bu durum 1912 yılına kadar sürmüştür. 1912 - 1951 yılları arasında Kosova'da Türkçeyi anadili veya kültür dili olarak konuşan bir nüfus olmasına rağmen, resmî kaynaklarda Türkçenin varlığı kabul edilmemiştir. Tito Yugoslavya'sında 1951 yılında Kosova'da Türkçe ilkokullar açılmaya başlamış, 1974 Yugoslavya Anayasası ile Türkçe Kosova'nın belli bölgelerinde üçüncü resmî dil statüsüne sahip olmuştur. 1991 ve 1999 yıllarında meydana gelen siyasi gelişmeler neticesinde Türkçenin önce fiilen, sonra hukuken resmî dil statüsü kaldırılmış; ancak 1999 NATO müdahalesinden sonra kurulan Birleşmiş Milletler Yönetim Misyonu süresince (2007) çıkartılan Kosova'da Dillerin Kullanımı Yasasına göre Prizren ve Mamuşa belediyelerinde resmî dil statüsü iade edilmiştir.

2008 yılında bağımsızlığını ilan eden Kosova Cumhuriyetinde Türkler devlet yapıcı unsur olarak yerel ve merkezî yönetimlerde temsil edilmekte olup, başta Priştine, Prizren, Mamuşa, Gilan, Dobırçan, Mitroviça, Vıçitırın, Yanova ve İpek gibi yerleşim yerlerinde yaşamaktadırlar. İpek, Yanova ve Vıçitırın hariç, Türklerin yaşadıkları diğer bölgelerde Türk dilinde temel ve orta öğretim yapılmaktadır.

Kosova'daki Türk nüfusun Anadolu'nun hangi bölgesinden hangi tarihlerde geldiğiyle ilgili açıklayıcı tarihî bilgiler henüz ortaya konmuş değildir. Dolayısıyla etnik köken ve ağız arasında bir ilişki kurmak şimdilik mümkün görünmemektedir. Dahası Kosovalı Türkler arasında kimin hangi boy, aşiret veya oymağa mensup olduğunu bilmek ve bildirmek gibi bir gelenek yoktur.

Burada ele alacağımız şimdiki zaman ve geniş zaman kipinin yapılışı ile ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmalardan hareketle bazı eşzamanlı tespitlerde bulunmaya çalışacağız.

Şimdiki Zaman Kipinin Yapılışı

Türkiye Türkçesinde kullanılan şimdiki zaman eki olan *-yor* ekinin, *yori-* "yürümek" fiilinin *yori-r* geniş zaman şeklinden Osmanlı Türkçesi döneminde ekleşme evresini tamamladığı yönünde yaygın bir görüş vardır. Ergin'e göre

yorur, Eski Anadolu Türkçesinde asıl fiil köklerine -u, -ü; -i, -i; -a, -e şeklinde çeşitli gerundium vokalleriyle bağlanırdı. Ekleşme olup -yor teşekkül ettikten sonra bu gerundium ekleri hüviyetlerini kaybetmiş ve yardımcı ses durumuna düşmüşlerdir (2004: 297).

Ancak -yor ekinin er- fiil kökünden geldiğini savunan Johanson, İşaretleyici daha büyük bir ihtimalle zarffil + er-ür (er-‘olmak’) biçiminde bir tasviri fiile gidiyor olmalıdır, örn. *at-a er-ür ‘atıyor’. Bu tip, bir zamanlar Türk dünyasının batısında, geniş bir bölgede, çok sayıda Oğuz ve Kıpçak ağzında yaygındı. Doğu Anadolu, Azeri, Balkan, Kırım, Güney Oğuzca bölgesi, Irak vb. ağzlarının birçoğunda {-i)yir} ~ {-I)yir} ~ {-(y)ir} ~ {-yi} ~ {-y} biçiminde korunmuştur,

görüşünü ileri sürmüştür (2009: 95).

Anadolu ve Rumeli Türk ağzlarında -yor ekinin -yo, -yörür, -ya, -yu, -yi, -y, -i, -or gibi çeşitli ses yapılarında kullanıldığı yönünde tespitler mevcuttur (Korkmaz, 2011).

Gyula Németh’in Bulgaristan Türk Ağzlarının Sınıflandırılması Üzerine adlı çalışmasında Batı Rumeli Türk ağzlarının belirgin özelliklerinden birisi de şimdiki zaman kipinin -y ile yapılıyor olmasıdır. Ancak bu çalışmada Németh’in Batı Rumeli diye adlandırdığı coğrafi bölgeye günümüz Bulgaristan’ının Sırbistan ve Makedonya ile sınır boyu bölgesi, Makedonya ve Bosna-Hersek alınmış olup Kosova’da konuşulan Türk ağzları çalışmada zikredilmemiş ve ekindeki haritalarda da Kosova gösterilmemiştir (1981: 127).

Mollova, Németh’e atıfta bulunarak Batı Rumeli grubunda şimdiki zaman ekinin -ay olduğunu ileri sürmüştür (1996: 168).

Gülensoy, Rumeli Ağzları Sesbilgisi Üzerine Bir Deneme adlı çalışmasında şu açıklamaya yer vermiştir: “Şimdiki zaman eki daima -i’dir. / ali<alıyor, celi<geliyor, cüri<görüyor...” (1984: 102).

Kosova Türk ağzlarında şimdiki zaman kipinin yapılışıyla ilgili olarak:

Hafız “şimdiki zaman ekinde ‘y’nin tesiriyle sesli müspet şeklinde daima i’dir. ali<alıyor, celi<geliyor, vuri<vuruyor, cüri<görüyor, oli<oluyor. Menfi şeklinde ise bu şimdiki zaman eki ‘-mey, -may’ olarak geçer: almaym<almıyorum, celmeysin<gelmiyorsun, olmay<olmuyor, biz yapmaysık<biz yapmıyoruz, üşümeysin?<üşümüyor musun?” şeklinde yapıldığı belirtilmiştir (1980a: 52).

Hafız “şimdiki zaman kipinde ‘-(y)or’ eki düşer. Bazı fiillerde tekil 1. şahıs istek ile karışmaktadır: Celim, soraym, cürim, bulim/ celisin, soraysın, cürisin, bulısın/ celi, soray, cüri, buli/ celisik, soraysık, cürisık, bulisık/ celisiniz, soraysınız, cürisiniz, bulısınız/ celilar, soraylar, cürilar, bulilar” şeklinde yapıldığı belirtilmiştir (1980b: 58).

Hafız, Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Priştine Türk Ağzlarının Başlıca

Özellikleri adlı çalışmasında şimdiki zaman kipinin çekimiyle ilgili şu örneklerle yer vermiştir. “colim, colısın, coli, colısık, colısınız, colılar/ süreym, süreysın, sürey, süreysık, süreysınıs, süreylar/ kıraym, kıraysın, kıray, kıraysık, kıraysınıs, kıraylar/ verim, verısın, veri, verısık, verısınız, verılar” (1979: 86).

Morina, Mamuşa ağzıyla ilgili olarak “şimdiki zaman eki ‘-yor’ asla kullanılmaz. Mamuşa Ağzında şimdiki zaman ‘-i’ eki ile yapılır: oli (oluyor), cüri (görüyor), kırılı (kırılıyor), vuri (vuruyor), ali (alıyor), celi (geliyor)” der (1985: 8). Morina, bildirisinde şimdiki zaman kipinin çekimiyle ilgili şu örneklerle de yer vermiştir. “bulim, bulısın, buli, bulısık, bulısınız, bulıla/ koşaym, koşaysın, koşay, koşaysık, koşaysınız, koşayla, celim, celısınız, celi, celısık, celısınız, celıla/ soraym, soraysın, soray, soraysık, soraysınız, sorayla” (2008: 22).

Tunalıgil’in Mamuşa ağzında şimdiki zaman kipinin çekimiyle ilgili açıklaması şöyledir:

“Şimdiki Zaman Eki: Şimdiki zaman ekinde M. Ağzı en büyük değişikliği göstermektedir. Genel Türkçemizin şimdiki zaman eki olan ‘-yor’ Mamuşa Ağzında hiç kullanılmaz. Bu ekin yerini bazı çekimlerde ‘y’ sesi alır, bazı çekimlerde ‘i’ yardımcı sesi alır. Mamuşa Ağzında konuşulan Türkçe’nin belirli bir şimdiki zaman eki yoktur. / Örnek: / Tekil: 1. Cel-i-m (gel-i-yorum)/ 2. Cel-i-sın/ 3. Cel-i/ Çoğul: 1. Cel-i-sık (gel-i-yor-uz)/ 2. Cel-i-sınız/ 3. Cel-i-la/ 1. Cide-y-m/ 2. Cide-y-sın/ 3. Cide-y/ Çoğul: 1.cide-y-sık/ 2. Cide-y-sınız/ 3. Cide-y-la

Menfisi: 1. Cel-me-y-m/ 2. Cel-me-y-sın/ 3. Cel-me-y/ 1. Cel-me-y-sık/ 2. Cel-me-y-sınız/ 3. Cel-me-y-la” (1988b: 60).

Yusuf, Prizren ağzında fiil çekimi konusunda, şimdiki zamanın belirgin özelliği olarak düz geniş a,e ünlülerinden sonra y sesinin geldiğini, ancak dar i sesinden sonra y’nin tamamen kaybolduğunu ileri sürmüştür. “-ay: koşay (koşuyor), dogay (doğuyor), yapay (yapıyor); -ey: cidey (gidiyor), besley (besliyor), süley (söylüyor), -i(y): kali (kalıyor), cüri (görüyor), oki (okuyor)... tekil 1. Koukaym, süleym, okim, cürim; 2. Koukaysın, süleysın, okısın, cürısın; 3. Koukay, süley, oki; çoğul 1. Koukaysık, süleysık, okısık, cürısık; 2. Koukaysınıs, süleysınıs, okısınıs, cürısınıs; 3. Koukaylar, süleylar, okılar, cürilar...” Açıklamanın devamında Prizren Türk Ağzında şimdiki zaman eki -y’nin yanı sıra -i ekinin de kullanıldığını belirtmektedir. Devamında olumsuzluk eki -ma, -me’nin geniş ünlüyle bittiği için şimdiki zamanın olumsuzunun da -y eki ile yapıldığını öne sürmektedir (Jusuf 1987: 96).

Canhasi’nin doktora çalışmasında şöyle bir açıklamaya yer verilmiştir: “Şimdiki zaman eki -yor KTA ve MTA’da kullanılmıyor. Ek yerine -y ve -i eki kullanılıyor (eğer i sesini yardımcı ses olarak kabul etmezsek). -y ekin önüne -a, -e çok nadir -i sesleri geliyor. Eğer fiilin son hecesindeki ses kalınsa o zaman -ay oluyor, ince ise -ey oluyor. Olumsuz hali -me, -ma ekiyle yapılıyor ve

ona şimdiki zaman eki -y olumsuz ekine katılıyor ve -mey, -may oluyor.” Bu açıklamadan sonra şu örnekler yer verilmiştir: bakaym, cürmeym, bakaysık, takaysın, isteymişin, araysınız, coli, ...” (2004: 86).

Tunuslu, Kosova - Priştine Türk Ağzı adlı mastır çalışmasında şimdiki zaman kipinin yapılışını şöyle açıklamıştır: “Genel olarak Priştine Türk Ağzında -(I⁴)yor şimdiki zaman çekim yerine, kalın ünlülerden sonra -ay, ince ünlülerden sonra -ey, ünlü ile biten fiil kök ve gövdelerine -y, {l, r} ile biten fiil kök ve gövdelerine sadece -i gelir” (2005: 205).

Kosova Türk Ağzlarında şimdiki zaman kipinin yapılışıyla ilgili yukarıda alıntıladığımız çalışma örneklerinden görüldüğü üzere bu mesele çok dar bir çerçevede ele alınmış ve bu sebeple kimi tespitler eksik yapılmıştır. Biz yukarıdaki örnekler ve kişisel tespitlerimizden hareketle söz konusu ağzılarda şimdiki zaman kip eklerinin -y, -ay, -ey ve -i olduğunu söyleyebiliriz.

Kosova Türk ağzlarında kullanılan -y, -ay, -ey ve -i şekillerinin -yor ekiyle aynı kökene sahip olduğunu; fakat özellikle eklerin -ay, -ey ve -i şeklinde ayrılmasında geniş zamanın etkisinde kaldığını düşünüyoruz. Bu çalışmadaki -ay ve -ey şekillerinde -a ve -e seslerini, açıklama ve tespitlerimizde kolaylık sağlaması amacıyla ekin bir parçası olarak ele almayı uygun gördük. -i ekinin ise -y sesinin erimesiyle ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Aşağıda bu eklerle yapılan şimdiki zaman kipi örneklerini ele alalım.

Ünlü ile biten basit ve türemiş fiillerin şimdiki zaman kipi -y ile; *bil-*, *cir-* “*gir-*” *col-/cel-/cal-* “*gel-*”, *ver-*, *cür-* “*gör-*”, *ül-* “*öl-*”, *al-*, *kal-*, *bul-*, *dur-*, *ol-*, *vur-*, *yat-* fiilleri hariç¹ ünsüz ile biten tek heceli basit fiiller -ay ve -ey ile; *bil-*, *cir-*, *col-/cel-/cal-*, *ver-*, *cür-*, *ül-*, *al-*, *kal-*, *bul-*, *dur-*, *ol-*, *vur-*, *yat-* fiilleri, fiil gövdeleri ve türemiş fiiller ise -i ile yapılır.

Örnek 1: -y şimdiki zaman eki ile çekimlenen fiil örnekleri

	Atla-	Dinle-	Oku- ²
<u>Tekil</u>			
1	Atla-y-m	Dinle-y-m	Oku-y-m
2	Atla-y-sın	Dinle-y-sın	Oku-y-sın
3	Atla-y	Dinle-y	Oku-y
<u>Çoğul</u>			
1	Atla-y-sık	Dinle-y-sık	Oku-y-sık
2	Atla-y-sınız ³	Dinle-y-sınız	Oku-y-sınız
3	Atla-y-lar	Dinle-y-lar	Oku-y-lar

1 Bu basit fiiller, yat- fiili hariç, l ve r sesleriyle bitmektedir.

2 Okumak fiili Prizren Türk Ağzında şimdiki zamanda u>i değişimine uğrayarak -i ile çekimlenir (okim, okısın, oki, okısık, okısmıs, okılar).

3 Mamuşa Türk Ağzında üçüncü çoğul eki -la şeklindedir.

Örnek 2: *-ay ve -ey* şimdiki zaman eki ile çekimlenen fiil örnekleri

	Yap-	Del-
<u>Tekil</u>		
1	Yap-ay-m	Del-ey-m
2	Yap-ay-sın	Del-ey-sın
3	Yap-ay	Del-ey
<u>Çoğul</u>		
1	Yap-ay-sık	Del-ey-sık
2	Yap-ay-sınız	Del-ey-sınız
3	Yap-ay-lar	Del-ey-lar

Örnek 3: *-i* şimdiki zaman eki ile çekimlenen fiil örnekleri

	Ver-	Ol-	Kaldır-	Cütür- “Götür”
<u>Tekil</u>				
1	Ver-i-m	Ol-i-m	Kaldır-i-m	Cütür-i-m
2	Ver-i-sın	Ol-i-sın	Kaldır-i-sın	Cütür-i-sın
3	Ver-i	Ol-i	Kaldır-i	Cütür-i
<u>Çoğul</u>				
1	Ver-i-sık	Ol-i-sık	Kaldır-i-sık	Cütür-i-sık
2	Ver-i-sınız	Ol-i-sınız	Kaldır-i-sınız	Cütür-i-sınız
3	Ver-i-lar	Ol-i-lar	Kaldır-i-lar	Cütür-i-lar

Kosova Türk Ağızlarında şimdiki zaman kipinin olumsuz şekli *-ma* ve *-me* ekleriyle yapılır ve kip eki olarak daima *-y* kullanılır.

Örnek 4: *Şimdiki zaman kipinin olumsuz şekli*

	Ver-	Atla-
<u>Tekil</u>		
1	Ver-me-y-m	Atla-ma-y-m
2	Ver-me-y-sın	Atla-ma-y-sın
3	Ver-me-y	Atla-ma-y
<u>Çoğul</u>		
1	Ver-me-y-sık	Atla-ma-y-sık
2	Ver-me-y-sınız	Atla-ma-y-sınız
3	Ver-me-y-lar	Atla-ma-y-lar

Şimdiki zamanın soru şekli sadece mi eki ile yapılır. Soru şeklinin çekimi, tekil üçüncü şahıs hariç, iki farklı ek sıralaması ile yapılır. Bu farklı sıralama anlam ve görev açısından herhangi bir farklılık meydana getirmez. Yalnız Kosova Türk Ağzlarını konuşan kişilerin anadilinin Türkçe olup olmadığını belirleyen bir özelliktir. Bu özellik tekil 2. ile çoğul 1, 2 ve 3. şahıs çekiminde belirleyici unsurdur. Anadili Türkçe olanlar 1. tekil şahıs çekiminde iki farklı ek sıralamasını kullanırlar. Bu sıralama ise konuşurların Kosova'nın hangi bölgesinde olduklarını belirler.

Örnek 5: Şimdiki zaman kipinin soru şekli

	Ver-	Topla-	Cit- "Git"	Sus-
<u>Tekil</u>				
1	Ver-i mi-y-ım	Topla-y mi-y-ım	Cid-ey mi-y-ım	Sus-ay mi-y-ım
	Ver-i-m mi	Topla-y-m mi	Cid-ey-m mi	Sus-ay-m mi
2	Ver-i mi-sın	Topla-y mi-sın	Cid-ey mi-sın	Sus-ay mi-sın
	Ver-i-sın mi	Topla-y-sın mi	Cid-ey-sın mi	Sus-ay-sın mi
3	Ver-i mi	Topla-y mi	Cid-ey mi	Sus-ay mi
<u>Çoğul</u>				
1	Ver-i mi-sık	Topla-y mi-sık	Cid-ey mi-sık	Sus-ay mi-sık
	Ver-i-sık mi	Topla-y-sık mi	Cid-ey-sık mi	Sus-ay-sık mi
2	Ver-i mi-sınız	Topla-y mi-sınız	Cid-ey mi-sınız	Sus-ay mi-sınız
	Ver-i-sınız mi	Topla-y-sınız mi	Cid-ey-sınız mi	Sus-ay-sınız mi
3	Ver-i-lar mi	Topla-y-lar mi	Cid-ey-lar mi	Sus-ay-lar mi
	Ver-i mi-lar	Topla-y mi-lar	Cid-ey mi-lar	Sus-ay mi-lar

Şimdiki Zaman Kipi Şahıs Ekleri

Kosova Türk Ağzlarında şimdiki zaman kipinin olumlu, olumsuz ve soru şekillerinde şahıs ekleri şu şekildedir:

	Tekil	Çoğul
1	-m Soru şeklinde -(y)ım	-sık
2	-sın	-sınız / sınıs _(Pz)
3	ø	-lar / -la _(Ma)

Şimdiki Zaman Kipi Eklerinde Kalınlık İncelik ve Düzlük Yuvarlaklık Uyumu

Kosova Türk Ağızlarında şimdiki zaman çekiminde kullanılan eklerde düzlük yuvarlaklık uyumu yoktur. Kalınlık incelik uyumu ise kısmen vardır. Bu bakımdan ekleri kalınlık incelik uyumu gösteren ve göstermeyenler olarak iki gruba ayırabiliriz:

a. Kalınlık İncelik Uyumu Gösteren Ekler

Kip eklerinden -ay ve -ey, olumsuzluk ekleri -ma ve -me her durumda kalınlık incelik uyumu gösterirler.

b. Kalınlık İncelik Uyumu Göstermeyen Ekler

Kip eki -i, şahıs ekleri -(y)ım, -sın, -sık, -sınız/-sınıs, -lar/-la ve soru eki 'mi' kalınlık incelik uyumu göstermezler.

Geniş Zaman Kipinin Yapılışı

Ergin, günümüz Türkçesinde -r ve -Ar olmak üzere iki, Eski Türkçede ise -Ur, -Ar ve -r olma üzere üç çeşit geniş zaman ekinin olduğunu belirtmektedir (2004: 292, 293).

Korkmaz, geniş zamanın -r, -(I)r/-(U)r ve -Ar ekleriyle yapıldığını; -r ve -(I)r/-(U)r biçimlerinin “Eski Anadolu Türkçesindeki -(y)-Ur geniş zaman ekinin, tarihî gelişme sürecinde, dudak benzeşmesine uğrayarak Türkiye Türkçesine -r ve aynı zamanda düzleşmiş -(I)r/-(U)r biçimiyle ulaşmasından” oluştuğunu belirtmektedir (2003: 638).

Ercilasun, -ır/-ir geniş zaman ekleriyle ilgili olarak “bugünkü Türkiye Türkçesinde -(ı)r/-(i)i geniş zaman eki, başlangıçta -ur/-ür idi. Fiil tabanındaki düz ünlülerin tesiriyle geniş zaman eki -ur/-ür, küçük ünlü uyumuna girerek -(ı)r/-(i)r hâline gelmiştir” açıklamasında bulunmaktadır (1983: 359).

Kosova Türk ağzlarında geniş zaman kipinin yapılarıyla ilgili olarak:

Hafız “geniş zaman eklerinde ‘i’ yerine ‘ı’ gelir” açıklamasından sonra şu örneklere yer verilmiştir: “celır < gelir, verır < verir, düverır < diverir (söyler)” (1980a: 53).

Hafız bir diğer çalışmasında geniş zaman kipinin çekimiyle ilgili şu açıklamaya yer vermiştir: “Geniş zaman çekiminde sadece çoğul 1. şahısta değişiklik vardır. / celırım, sorarım, cürürüm, bulurum/ celırsın, sorarsın, cürürsün, bulursun/ celır, sorar, cürür, bulur / celırsık, sorarsık, cürürsük, bulursuk / celırsınız, sorarsınız, cürürsünüz, bulursunuz / celırlar, sorarlar, cürürlar, bulurlar” (1980b: 59).

Hafız'ın Priştine ağzıyla ilgili bir çalışmasında “geniş zaman eklerinde ‘i’, veriris, verirsınis yerine ‘i’ gelir” açıklamasından sonra şu örneklere yer verilmiştir: “erir (erir), cırır (girir), diverir (deyiverir)” Aynı çalışmanın devamında geniş zaman kipiyle ilgili şu dört örneğe yer verilmiştir: “colurum, colursun, colur, colurus, colursunus, colurlar / sürerim, sürersın, sürer, süreris, sürersınis, sürerlar / kırırım, kırarsın, kırır, kıraris, kırarsınis, kırarlar / veririm, verirsın, verir, verirler” (1977: 242, 250).

Hafız, Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Priştine Türk Ağzlarının Başlıca Özellikleri adlı çalışmasında bir önceki çalışmada verdiği örneklerin aynısına yer vermiştir (1979: 87).

Morina, Mamuşa Ağzı Fonetik Özellikleri adlı çalışmasında şu açıklamaya yer vermiştir: “Geniş zaman eklerindeki ‘i’ yerine ‘i’ gelir: celir (gelir), verir (verir), düverir (deyiverir) gibi” (1985: 26).

Morina bildirisinde Mamuşa ağzından şu örneklere yer vermiştir: “bulurum, bulursun, bulur, bulursuk, bulursunuz, bulurla / koşarım, koşarsın, koşar, koşarsık, koşarsınız, koşarla / celırım, celırsın, celir, celırsık, celırsınız, celırla / sorarım, sorarsın, sorar, sorarsık, sorarsınız, sorarla” (2008: 24).

Tunalıgil Mamuşa ağzında geniş zaman çekimiyle ilgili şöyle bir açıklamaya yer vermiştir: “Geniş zaman ekindeki ‘r’den önce gelen ‘i’ ünlüsü yerine ‘i’ ünlüsü gelir. Celırım < gelirim, verırım < veririm, severım < severim, cülerım < gülerim” (1988a: 13).

Tunalıgil'in Mamuşa Türk Ağzı ve Özellikleri (III) adlı çalışmasında şöyle bir açıklama bulunmaktadır: “Geniş zaman genel Türkçe’de olduğu gibi MTA’da hiçbir değişikliğe uğramadan yapılır. Bu zamanın eki bugün -r ve -ar, -er’dir. / Yazarım, yazarsın, yazar, yazarsık, yazarsınız, yazarla” (1988b: 59).

Yusuf Prizrenski Turski Govor adlı çalışmasında geniş zaman konusu ile ilgili, çoğul birinci şahıs eki⁴ dışında kayda değer bir özelliğin olmadığını belirtmiştir (Jusuf, 1987: 97).

Gülensoy, Prizren ve Priştine ağzlarının özellikleriyle ilgili şu örneklere yer vermiştir: “Geniş zaman ekinde -ır: aler, cürır < görür, vurır, celir < gelir, çürır < kürür vb.” (1984: 102).

Canhası, Kosova - Makedonya Türk Ağzlarında Yapım ve Çekim Ekleri adlı doktora çalışmasında geniş zaman ekleriyle ilgili şu açıklama bulunmaktadır: “Geniş zaman ‘her zaman’ için kullanılır. Oluşu ve kılışı konuşma anıyla ondan önceki ve sonraki zamana taşıyabilir. Geniş zaman ekinin (a, e, i, ı, u, ü) ünlüsünün hangi şartla hangi nitelikte geleceği konusuyla ilgili araştırmalar yapılmıştır. EAT’nin TT’den ve KTA’dan farkı bu dönem metinlerinde ‘düz -

4 Kosova Türk ağzlarında fiil çekiminde kullanılan çoğul birinci şahıs eki -sık ve -suk şeklindedir.

dar' ünlülerin yerine 'yuvarlak - dar' ünlülerin tercih edilmiş olmasıdır. Bu ekin olumsuz hali başka kiplerden farklıdır, -maz / -mez ekiyle yapılır. Bu ekin son harfi (z) şahıs eklerinin -s sesiyle karşılaşınca s'ye geçer. Prizren ağzında ise sözün ünlüsü yuvarlak geniş ise ekte de ünlü öyle olur (dogormak - dogoror)" (2004: 90).

Tunuslu Kosova - Priştine Türk Ağzı adlı mastır çalışmasında geniş zaman kipinin yapılışını şöyle açıklamıştır: "Priştine Türk Ağzında geniş zaman eki -A²r, -ır, -U²r ve -r olmak üzere altı şekillidir. Türkiye Türkçesinde -ir ile çekimlenen geniş zaman eki, bölge ağzında kalınlaşarak -ır olarak karşımıza çıkar. Venırım, cirırsın, ceçırısık, cidırırım, pişırırdı..." (2005: 212).

Geniş zaman kipinin Kosova Türk ağızlarında yapılışı Standart Türkiye Türkçesindeki yapılış şekliyle benzer özelliklere sahip olmasına rağmen ufak bazı farklılıklar göstermektedir. Genel olarak ünlü ile biten basit ve türemiş fiillerin geniş zaman kipi -r ile; [bil-, cir- col-/cel-/cal-, ver-, cür-, ül- (öl-), al-, kal-, bul-, dur-, ol-, vur-, yat- fiilleri hariç] ünsüz ile biten tek heceli basit fiiller -ar ve -er ile; bil-, cir-⁵, col-/cel-/cal-, ver-, cür-, ül-, al-, kal-, bul-, dur-, ol-, vur-, yat- fiilleri⁶, fiil gövdeleri ve türemiş fiiller ise -ır, -ur ve -ür ile yapılır.

Bu genel kurala istisna olarak Prizren ağzında ilk hece ünlüsü 'o' ikinci hece ünlüsü 'u' olan fiil gövdelerinde ilerleyici benzeşme sonucunda ikinci hecedeki u>o ve geniş zaman ekindeki u>o değişmesi sonucu -or şeklinde yeni bir ek karşımıza çıkmaktadır: *dogoror, soyonor, dokonor...*

İkinci bir istisna ise Dobırçan ağzında -ür eki yerine -ur ekinin kullanılmasıdır: *cürur, düğulur, cüruşur...*

Örnek 6: -r geniş zaman eki ile çekimlenen fiil örnekleri

	Anla-	Ye-
<u>Tekil</u>		
1	Anla-r-ım	Ye-r-ım
2	Anla-r-sın	Ye-r-sın
3	Anla-r	Ye-r
<u>Çoğul</u>		
1	Anla-r-sık	Ye-r-sık
2	Anla-r-sınız	Ye-r-sınız
3	Anla-r-lar	Ye-r-lar

5 Cir- < gir- fiili Standart Türkiye Türkçesinde -er ekiyle çekimlenir.

6 Bu basit fiiller, yat- fiili hariç, l ve r sesleriyle bitmektedir.

Örnek 7: -ar ve -er geniş zaman eki ile çekimlenen fiil örnekleri

	Yap-	San- ³	Sil-
<u>Tekil</u>			
1	Yap-ar-ım	San-ar-ım	Sil-er-ım
2	Yap-ar-sın	San-ar-sın	Sil-er-sın
3	Yap-ar	San-ar	Sil-er
<u>Çoğul</u>			
1	Yap-ar-sık	San-ar-sık	Sil-er-sık
2	Yap-ar-sınız	San-ar-sınız	Sil-er-sınız
3	Yap-ar-lar	San-ar-lar	Sil-er-lar

Örnek 8: -ır, -ur ve -ür geniş zaman eki ile çekimlenen fiil örnekleri

	Al-	Cir-	Dokun-	Cülüş-
<u>Tekil</u>				
1	Al-ır-ım	Cir-ır-ım	Dokun-ur-um	Cülüş-ür-üm
2	Al-ır-sın	Cir-ır-sın	Dokun-ur-sun	Cülüş-ür-sün
3	Al-ır	Cir-ır	Dokun-ur	Cülüş-ür
<u>Çoğul</u>				
1	Al-ır-sık	Cir-ır-sık	Dokun-ur-suk	Cülüş-ür-sük
2	Al-ır-sınız	Cir-ır-sınız	Dokun-ur-sunuz	Cülüş-ür-sünüz
3	Al-ır-lar	Cir-ır-lar	Dokun-ur-lar	Cülüş-ür-lar

Gelmek fiili Kosova Türk ağzılarında *cel-* (Prizren, Mamuşa), *col-* (Priştine, Gilan, Yanova, Mitroviça, Vıçitırım) ve *cal-* (Dobırçan) şeklinde ses değişimine uğradığı için geniş zaman çekimi de bu ses düzenlerine uygun olarak üç farklı şekilde yapılır:

Örnek 9: *Gelmek* fiilinin KTA'daki farklı geniş zaman çekimleri

	Cel-	Cal-	Col-
<u>Tekil</u>			
1	Cel-ır-ım	Cal-ır-ım	Col-ur-um
2	Cel-ır-sın	Cal-ır-sın	Col-ur-sun
3	Cel-ır	Cal-ır	Col-ur
<u>Çoğul</u>			
1	Cel-ır-sık	Cal-ır-sık	Col-ur-suk
2	Cel-ır-sınız	Cal-ır-sınız	Col-ur-sunuz
3	Cel-ır-lar	Cal-ır-lar	Col-ur-lar

Kosova Türk Ağızlarında geniş zaman kipinin olumsuz şekli *-ma* ve *-me* ekleriyle; üçüncü tekil ve çoğul şahıslarda *-maz* ve *-mez* ile yapılır.

Örnek 10: Geniş zaman kipinin olumsuz şekli

	At-	Sil-	Yüz-	Yorul-
Tekil				
1	At-ma-m	Sil-me-m	Yüz-me-m	Yorul-ma-m
2	At-ma-sın	Sil-me-sın	Yüz-me-sın	Yorul-ma-sın
3	At-maz	Sil-mez	Yüz-mez	Yorul-maz
Çoğul				
1	At-ma-sık	Sil-me-sık	Yüz-me-sık	Yorul-ma-sık
2	At-ma-sınız	Sil-me-sınız	Yüz-me-sınız	Yorul-ma-sınız
3	At-maz-lar	Sil-mez-lar	Yüz-mez-lar	Yorul-maz-lar

Kosova Türk ağızlarında geniş zaman kipinin soru şekli, şimdiki zaman kipi soru şekli gibi iki farklı ek sıralaması ile yapılır. Soru eki olarak sadece ‘*mi*’ kullanılır.

Örnek 11: Geniş zaman kipinin soru şekli

	Ver-	Kaşı-	Sus-	Düşün-	Kavur-
Tekil					
1	Ver-ır mi-y-ım	Kaşı-r mi-y-ım	Sus-ar mi-y-ım	Düşün-ür mi-y-ım	Kavur-ur mi-y-ım
	Ver-ır-ım mi	Kaşı-r-ım mi	Sus-ar-ım mi	Düşün-ür-ım mi	Kavur-ur-ım mi
2	Ver-ır mi-sın	Kaşı-r mi-sın	Sus-ar mi-sın	Düşün-ür mi-sın	Kavur-ur mi-sın
	Ver-ır-sın mi	Kaşı-r-sın mi	Sus-ar-sın mi	Düşün-ür-sın mi	Kavur-ur-sın mi
3	Ver-ır mi	Kaşı-r mi	Sus-ar mi	Düşün-ür mi	Kavur-ur mi
Çoğul					
1	Ver-ır mi-sık	Kaşı-r mi-sık	Sus-ar mi-sık	Düşün-ür mi-sık	Kavur-ur mi-sık
	Ver-ır-sık mi	Kaşı-r-sık mi	Sus-ar-sık mi	Düşün-ür-sık mi	Kavur-ur-sık mi
2	Ver-ır mi-sınız	Kaşı-r mi-sınız	Sus-ar mi-sınız	Düşün-ür mi-sınız	Kavur-ur mi-sınız
	Ver-ır-sınız mi	Kaşı-r-sınız mi	Sus-ar-sınız mi	Düşün-ür-sınız mi	Kavur-ur-sınız mi
3	Ver-ır-lar mi	Kaşı-r-lar mi	Sus-ar-lar mi	Düşün-ür-lar mi	Kavur-ur-lar mi
	Ver-ır mi-lar	Kaşı-r mi-lar	Sus-ar mi-lar	Düşün-ür mi-lar	Kavur-ur mi-lar

Geniş Zaman Kipi Şahıs Ekleri

Kosova Türk Ağızlarında geniş zaman kipinin olumlu, olumsuz ve soru şekillerinde şahıs ekleri şu şekildedir:

	Tekil	Çoğul
1	-ım, -um, -üm, -om _(Pz) Soru şeklinde -(y)ım	-sık, -suk, -sük, -sok _(Pz)
2	-sın, -sun, -sün, -son _(Pz)	-sınız / sınıs _(Pz) , -sunuz -sünüz
3		-lar / -la _(Ma)

KTA'nın mensubu olduğu Batı Rumeli Türk Ağzlarının fiil çekiminde çoğul birinci kişi için *-sık* ve *-sUk* ekinin kullanıldığını görüyoruz. Türkiye Türkçesinde Batı grubunun 8. bölgesinde de benzer ekler vardır: gelmissik, yapmışım (1996: 176). Kosova Türk Ağzları ile ilgili çalışmalarda bu eke temas edilmemiş olup Eckmann'a ait KTA ile aynı gruba mensup "Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı" adlı bir çalışmada buna kısaca değinilmiştir. Eckmann, çokluk birinci şahıs *-sık / -suk / -sük* eki, aslında, şuhudi geçmişteki *-k* ekinden başka bir şey değildir; başındaki *s* de, analogi tesiriyle, 2. şahıs ekinden 1. şahısa geçmiş bir unsurdur, açıklamasına yer vermiştir (1962: 126). Ancak bu ekin analogi yoluyla mı yoksa ek yığılması neticesinde mi ortaya çıktığı araştırılmaya değer bir konudur.

Geniş Zaman Kipi Eklerinde Kalınlık İncelik ve Düzlük Yuvarlaklık

Uyumu: Kosova Türk Ağzlarında geniş zaman çekiminde kullanılan eklerde kalınlık incelik ve düzlük yuvarlaklık uyumunun kısmen var olduğu söylenebilir. Bu bakımdan ekleri kalınlık incelik ile düzlük yuvarlaklık uyumu gösteren ve göstermeyenler olarak dört gruba ayırabiliriz:

a. Kalınlık İncelik Uyumu Gösteren Ekler

Kip eklerinden *-ar*, *-er*, *-ur*, *-ür* olumsuzluk ekleri *-ma* ve *-me* her durumda kalınlık incelik uyumu gösterirler.

Ancak *çık-*, *yık-* ve *yıka-* fiillerindeki *ı>i* değişimi sonucunda *çık-*, *yık-* ve *yıka-* şeklini alan fiillerin çekimleri kalın ünlü ile yapılan şekillerine benzer biçimde yapılırlar: Çıkarım, yıkarsın, yikanır gibi. Bu örneklerde fiilin asıl şeklinin çekim ekleri muhafaza edilir. Bu yüzden fiil çekim eklerinde ünlü uyumunun bozulduğunu söylemek doğru değil düşüncesindeyiz.

b. Kalınlık İncelik Uyumu Göstermeyen Ekler

Kip eki *-ır*, şahıs ekleri *-ım*, *-sın*, *-sık*, *-sınız/-sınıs*, *-lar/-la* ve soru eki *'mi'* kalınlık incelik uyumu göstermezler.

a. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu Gösteren Ekler

Kip eklerinden *-ar*, *-er*, *-ur*, *-ür*, *-ır* olumsuzluk ekleri *-ma* ve *-me* her durumda düzlük yuvarlaklık uyumu gösterirler.

b. Düzlük Yuvarlaklık Uyumu Göstermeyen Ekler

Prizren ağzına has olan *-or* kip eki, şahıs ekleri *-ım*, *-sın*, *-sık*, *-sınız/-sınız*, *-lar/-la* ve soru eki 'mi' düzlük yuvarlaklık uyumu göstermezler.

Sonuç

Kosova Türk ağızlarında şimdiki ve geniş zaman kipinin yapılışını ele aldığımız bu çalışmada, önceden yapılmış çalışmaları özetle aktarmaya çalıştık. Bu çerçevede Kosova Türk ağızlarında şimdiki zaman eki olarak kullanılan *-y*, *-Ay* ve *-i* şekillerinin günümüz Standart Türkiye Türkçesindeki *-yor* ekiyle aynı kökene ait olduklarını; fakat geniş zaman ekinden de etkilendiklerini düşünüyoruz. Geniş zamanın yapılışının ise, *-ir* ekinin *-ır* ekiyle karşılanmasının ve Kosova Türk ağızlarında istisna olarak belirttiğimiz fiillerin çekiminin (yat fiili) dışında, Standart Türkiye Türkçesindeki geniş zamanla aynı şekilde olduğu görülmektedir.

Bu çalışmalarda ortaya konan görüşler ve kişisel gözlemlerimiz ışığında, Kosova Türk ağızlarında şimdiki zaman ile geniş zaman kipinin yapılış bakımından ortak bir özellik gösterdikleri tespit edilmiştir. Şimdiye kadar verilen örneklerden de görüldüğü üzere Kosova Türk ağızlarında şimdiki zaman kip ekleri olan *-y*, *-ay*, *-ey* ve *-i* ekleri ile geniş zaman *-r*, *-ar*, *-er*, *-ır*, *-ur*, *-ür* ekleri arasında kesin bir paralellik bulunmaktadır. Bizce bu paralellik şimdiki zaman ekinin, geniş zaman ekinden etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu paralelliği tabloda şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 1: KTA'da şimdiki zaman ve geniş zaman ekleri arasındaki paralellik.

Şimdiki zaman kip eki	Geniş zaman kip eki	Şimdiki zaman kip eki + şahıs ekleri	Geniş zaman kip eki + şahıs ekleri		
-y	-r	-y-m -y-sın -y -y-sık -y-sınız -y-lar	-r-ım -r-sın -r -r-sık -r-sınız -r-lar		
-ay	-ar	-ay-m -ay-sın -ay -ay-sık -ay-sınız -ay-lar	-ar-ım -ar-sın -ar -ar-sık -ar-sınız -ar-lar		
-ey	-er	-ey-m -ey-sın -ey -ey-sık -ey-sınız -ey-lar	-er-ım -er-sın -er -er-sık -er-sınız -er-lar		
-i	-ır -ur -ür	-i-m -i-sın -i -i-sık -i-sınız -i-lar	-ır-ım -ır-sın -ır -ır-sık -ır-sınız -ır-lar	-ür-üm -ür-sün -ür -ür-sük -ür-sünüz -ür-lar	

Kaynaklar

1. CANHASI, Suzana (2004), *Kosova-Makedonya Türk Ağzlarında Yapım ve Çekim Ekleri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Priştine Üniversitesi Filoloji Fakültesi
2. ECKMANN, Janos (1962), "Kumanova (Makedonya) Türk Ağzı", *Nemeth Armağanı*, TDK – S. 191, Ankara, s. 111-144
3. ERCİLASUN, Ahmet (1983), "Geniş Zaman Ekine Dair Bazı Düşünceler", *Makaleler*,

- Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, s. 359-363, Ankara, Akçağ
4. ERGİN, Muharrem (2004), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak Yayınları
 5. GÜLENSOY, Doç, Dr, Tuncer (1984), “Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme”, *TDAY Belleten*, Ankara, s. 87-147
 6. HAFİZ, Nimetullah (1977), “Pristine Türk Ağzının Özellikleri”, Uluslar arası Yunus Emre, Nasredin Hoca, Karamanoğlu Mehmet Bey ve Türk Dili Semineri Bildirileri, Konya Mevlana Enstitüsü, s. 239-253
 7. HAFİZ, Nimetullah (1979), “Kosova Mitroviçası, Vuçitırın ve Pristine Türk Ağızlarının Başlıca Özellikleri”, *Çevren* S. 21-22, s. 75-91
 8. HAFİZ, Nimetullah (1980a), “Prizren Türk Ağzının Özellikleri (I)”, *Çevren* S. 27, s. 49-66
 9. HAFİZ, Nimetullah (1980b), “Prizren Türk Ağzının Özellikleri II”, *Çevren* S. 28, s. 51-56
 10. JUSUF, Sureja (1987), *Prizrenski Turski Govor*, Pristine, Jedinstvo
 11. KARAHAN, Leyla (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 630, Ankara 1996.
 12. KAYA, İ, Güven, “Yugoslavya Türkçesi'nin Ana Sorunları” *Çevren*, Özel Sayı (1974 - 1984), Mayıs 1984, s. 93-96
 13. KORKMAZ, Prof, Dr, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara, TDK
 14. KORKMAZ, Prof, Dr, Zeynep (2011), “Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Etnik Yapı Ayrılıklarından Kaynaklanan Ses ve Şekil Bilgisi Zenginliği Üzerine”, <http://www.abercilasun.com/?p=248> (17.01.2012)
 15. LEWIS G, L, (1967), *Turkish Grammar*, Oxford, Clarendon Press
 16. MOLLOVA, Mefkûre (1996), “Balkanlardaki Türk Ağızlarının Tasnifi”, *Türk Dili Dergisi*, s. 167-176
 17. MORİNA, İrfan (1985), “Mamuşa Ağzının Fonetik Özellikleri”, *Çevren* S. 49, s. 23-32
 18. MORİNA, İrfan (2008), “Mamuşa Türk Halk Ağzı Ses ve Söz Özellikleri”, III. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı, 25 - 27 Eylül 2008, Lefke-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (yayımlanmamış bildiri)
 19. NEMETH, Gyula (1981), “Bulgaristan Türk Ağızlarının Sınıflandırılması Üzerine”, *TDAY Belleten*, s. 113-167
 20. SÜLÇEVSİ, Nebahat (2009), *Pristine Türk Ağzının Fonetik Özellikleri*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pristine Üniversitesi Filoloji Fakültesi
 21. TUNALIGİL KRÜEZİ, Cemali (1988a), “Mamuşa Türk Ağzı ve Özellikleri”, *Çevren* S. 63, s. 9-23
 22. TUNALIGİL KRÜEZİ, Cemali (1988b), “Mamuşa Türk Ağzı ve Özellikleri (III)”, *Çevren* 64, 59-73
 23. TUNUSLU, Erdinç (2005), *Kosova-Pristine Türk Ağzı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü